

ՀՀ ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

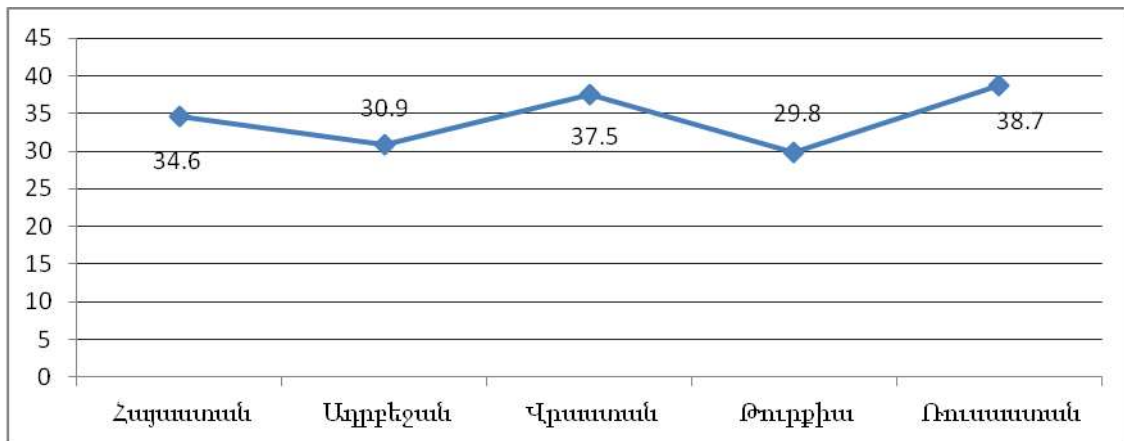
Աշխարհում տեղի ունեցող փոփոխությունները իրենց ազդեցությունն են թողնում հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտների վրա: Յուրաքանչյուր երկրի ազգային անվտանգության կարևորագույն գործոններից մեկը այդ երկրի սոցիալ-ժողովրդագրական վիճակն է: Ժողովրդագրական և սոցիալ-տնտեսական վիճակը կրում է փոխկապակցված բնույթ: Բոլոր ժողովրդագրական գործընթացները փոխկապակցված են, դրանց ինտենսիվությունը պայմանավորված է սոցիալ-տնտեսական պայմաններով: Բնակչության կյանքի պայմանների ազդեցությունը ծնելիության և մահացության վրա տեղի է ունենում անմիջականորեն կենսակերպի միջոցով, սոցմշակութային նորմերով, արժեքային դիրքորոշմամբ և այլն: Մյուս կողմից բնակչությունը հանդիսանում է սոցիալական ոլորտի և արտադրության զարգացման կարևորագույն գործոն:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Հայաստանի Հանրապետությունը գտնվում է շրջափակման մեջ և մյուս կողմից շարունակվում է պահպանվել պատերազմի վերականգնման վտանգը, առավել ևս մեծ կարևորություն է ստանում ժողովրդագրական վիճակի ուսումնասիրությունը և բարելավման միջոցառումների ուսումնասիրությունը: Չնայած ժողովրդագրական ճգնաժամի հաղթահարումը արդեն իսկ հայտարարվել է որպես պետական քաղաքականության գերակայություն, բայց մինչև այն շարունակում է մնալ կրիտիկական: ՀՀ ժողովրդագրական իրավիճակի վրա ազդող գործոնների ուսումնասիրության համաձայն ժողովրդագրական վիճակը գնահատվել է որպես «կրիտիկական ոլորտ»¹: Ժողովրդագրական վիճակի վատթարացման վրա իրենց ազդեցությունն են թողել երկրաշարժը, դարաբաղյան պատերազմը, երկրի շրջափակված լինելը, գործազրկության ներկայիս բարձր մակարդակը և արդեն իսկ ահագնացող չափերի հասնող միգրացիան: Այս ամենի հետևանքով ծնելիությունը անկում ապրեց, մահացության մակարդակը բարձրացավ (այդ թվում նաև մանկամահացության, որի ցուցանիշը 2015թ. կազմել է 8.8՝ (1000 կենդանի ծնվածի հաշվով), ինչը հետևանք հանդիսացավ կյանքին սպասվող միջին տևողության նվազման, ամուսնալուծությունների ավելացման (2015թ.-ին 1000 կազմավորվող ամուսնական զույգին բաժին է ընկել 367 ամուսնալուծություն, արդյունքում ավելացել է նաև միայնակ մայրերի թվաքանակը), ինչպես նաև ամուսնությունների կրճատման, որի արդյունքում ավելացել է տարեց բնակչության թվաքանակը: Անհրաժեշտ է պայքարել բնակչության ծերացման հետևանքների դեմ, քանի որ նրանք իրենց ազդեցությունն են թողնում երիտասարդ բնակչության վարքագծի վրա: Խոսքը վերաբերում է առաջին հերթին այն աշխատողներին, որոնք գտնվում են իրենց աշխատանքային կարիերայի վերջին փուլում, ինչպես նաև «երիտասարդ» կենսաթոշակատուներին: Հասարակության ապագա վիճակը կախված կլինի նրանից, թե ինչ դիրքորոշում կունենա այս հարցում բնակչության 50-70 տարիքային կազմը, որի տեսակարար կշիռը գնալով ավելանում է: Առավել մեծահասակ տարիքի աշխատողների թվաքանակը երիտասարդ բնակչությանը զրկում է աշխատանքից, իսկ տարեցները իրենց զբաղվածությունը պահպանելու համար ստիպված են գնալ փոխզիջման գործատուների հետ (օրինակ՝ հրաժարվել աշխատավարձի բարձրացումից ի հաշիվ աշխատանքային ստաժի մեծացման): Վերջին հաշվով տարեց բնակչության աճը մեծացնում է բյուջետային և սոցիալական ապահովության համակարգի ծախսերը:

2015թ. դրությամբ Հայաստանի բնակչության 16.3%-ը 60 և անց տարիքի է, մինչդեռ համաձայն միջազգային դասակարգման, երկրի բնակչությունը համարվում է ծերացած, եթե այդ ցուցանիշը

¹ ՀՀ ժողովրդագրական իրավիճակի վրա ազդող գործոնների ուսումնասիրության, երկրորդ հաշվետվություն, Երևան 2014թ., էջ 19:

գերազանցում է 12%-ը: 65 և բարձր տարիքի բնակչության տեսակարար կշիռը կազմում է 10.6%: Ըստ կանխատեսումների, 2024 թ. Հայաստանում նշված ցուցանիշը կհասնի 20%-ի¹:

*Գծապատկեր 1. Բնակչության մեղիանային տարիքը Հայաստանում
և մի շարք այլ երկրներում, 2015 թ.²*

Ըստ գծապատկերում ներկայացված տվյալների 2015թ.-ին տարածաշրջանային երկրների համեմատ բարձր է բնակչության մեղիանային տարիքը Ռուսաստանի, Վրաստանի և ՀՀ բնակչության, ինչը վկայում է այդ երկրների ծեր բնակչության մասին:

Կարևոր է նաև այն հանգամանքը, որ Հայաստանում մեծ հարաբերականությամբ փոփոխման է ենթարկվել բնակչության սեռատարիքային համամասնության հավասարակշռությունը: ՀՀ-ում ծնելիության մակարդակի և բնակչության սեռատարիքային կազմի վրա իրենց բացասական ազդեցություն են թողնում սեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատումները: Հայաստանում 2000-2001 թվականներին 100 աղջկա հաշվով ծնվում էր 120 տղա, իսկ այսօր՝ 113-114 տղա: Ըստ միջազգային չափորոշիչների 100 աղջկա հաշվով պետք է ծնվի 105-106 տղա: Այս ցուցանիշով ՀՀ-ն աշխարհում գրավում է երրորդ տեղը՝ Չինաստանից ու Ադրբեջանից հետո, իսկ Արագածոտնի մարզն առանձին այս ցուցանիշով աշխարհում գրավում է առաջին տեղը, որտեղ մոտ 126 տղայի հաշվով ծնվում է 100 աղջիկ³:

ՄԱԿ-ի գրասենյակի կողմից անցկացված հետազոտության համաձայն երեխայի սեռով պայմանավորված արհեստական ընդհատումների հետևանքով Հայաստանում տարեկան 3 հազ.-3,5 հազ. աղջիկ չի ծնվում: Նման միտումները շատ վտանգավոր են Հայաստանի պես փոքր երկրի համար, եթե հաշվի առնենք Հայաստանի արտագաղթի բավականին բարձր տեմպերը: Այդպիսի միտումների պահպանման դեպքում 20 տարի հետո Հայաստանը կարող է լուրջ ժողովրդագրական խնդրի առաջ կանգնել՝ աղջիկ երեխաների պակասի պատճառով: Այսօր արդեն մինչև 20 տարեկան տարիքային խմբում տղաների թիվը գերազանցում է աղջիկների թվին 40 հազ.-ով, իսկ 2060 թվականին նույն միտումների պահպանման դեպքում Հայաստանում կգրանցվի 93 հազ. չծնված աղջիկ⁴: Սա նշանակում է, որ ապագայում 93 հազ. մայր սերունդ չի տա, ինչը բացասական ազդեցություն կթողնի ժողովրդագրական վիճակի վրա:

Ներկայումս Հայաստանում պտղաբերության ցուցանիշը մեկ կնոջ հաշվով կազմում է 1.4 երեխա՝ այն դեպքում, երբ բնակչության պարզ վերարտադրության ապահովման համար անհրաժեշտ է, որ այդ ցուցանիշը կազմի 2.1 երեխա: 2015 թ. հունվար-դեկտեմբերին արձանագրվել է 41,815 ծնունդ, որը 2014 թ. նույն ժամանակաշրջանի համեմատ նվազել 2.8%-ով (43,031):

¹ <http://www.unfpa.am/demographic-situation>

² Այն տարիքը, որը բնակչության թվաքանակը բաժանում է երկու հավասար մասերի: Որքան մեծ է մեղիանային տարիքը, այնքան ծեր է բնակչությունը:

³ <http://www.aysor.am/am/news/2016/10/12>

⁴ <http://realnews.am/2015/01/15/demografia/>

Միաժամանակ, ծնելիության ընդհանուր գործակիցը, նույն ժամանակահատվածում նվազել է 0.4 պրոմիլային կետով և կազմել 13.9‰ (աղյուսակ 1): Կարևոր մտահոգիչ փաստ է նաև այն, որ վերջին տարիներին աճում է նաև միջին ամուսնական տարիքը. եթե տասը տարի առաջ 23 տարեկանում էին ամուսնանում, ապա վերջին շրջանում գերադասելի է կանանց 28 և բարձր տարիքը¹, որը պայմանավորված է աշխատանքային ոլորտում հաջողությունների հասնելու ձգտմամբ:

Պաշտոնական վիճակագրության համաձայն՝ գործազրկության միջին մակարդակը 2015 թվականին կազմել է 18,5 տոկոս՝ 2014 թվականի համեմատ մեկ տոկոսով ավել: Մասնավորապես, 2015-ին նախորդ տարվա համեմատ զբաղվածների թիվը նվազել է մոտ 61 հազարով: Մակայն գործազուրկների թիվն ավելացել է ընդամենը 1 հազար 600-ով: 2014թ. տարեսկզբի դրությամբ կենսաթոշակառուների թիվը կազմել է 463,5 հազ. մարդ: Մյուս կողմից՝ աշխատանք ունեցողների թիվը կազմել է 1,072 հազար մարդ: Ստացվում է, որ յուրաքանչյուր կենսաթոշակառուի հաշվով առկա է միջինը ընդամենը 2.3 աշխատող: Կենսաթոշակառուների թիվը 2014 թվականի համեմատ 2015-ին մոտ 1 հազարով ավելացել է: Եթե նույն միտումը շարունակվի, այսինքն՝ աշխատողների թիվը նվազի, իսկ կենսաթոշակառուներինը՝ ավելանա, կոժվարանա թոշակների վճարման գործընթացը: Մյուս կողմից Հայաստանից արտագաղթը շարունակում է աճել: 2017թ. առաջին եռամսյակի տվյալներով Հայաստանից մեկնած և չվերադարձած քաղաքացիների թիվը կազմել է 16 հազար 588 մարդ: Եթե հաջորդող եռամսյակներ նույն ցուցանիշը միջին հաշվով պահպանվի, ապա տարեվերջին արտագաղթի թիվը կլինի գրեթե նույնքան, որքան 2015-ին՝ մոտ 47 հազար ՀՀ քաղաքացի:

ՀՀ մշտական բնակչության թվաքանակը 2017թ. տարեսկզբին, 2016թ.-ի համեմատ, նվազել է 0.4 %-ով, կամ 12.1 հազարով, ինչը ձևավորվել է 2016թ. հունվար-դեկտեմբեր ամիսների ընթացքում արձանագրված բնական հավելաձի (12.5 հազ. մարդ) և միգրացիայի գնահատված մնացորդի (-24.6 հազ. մարդ) ցուցանիշների տարբերության հաշվին: 2016թ. հունվար-դեկտեմբերին արձանագրվել է 40 638 կենդանի ծնված, որը 2015թ. նույն ժամանակաշրջանի համեմատ նվազել է 2.7%-ով, իսկ ծնելիության ընդհանուր գործակիցը և կազմել 13.6 պրոմիլ:

Աղյուսակ 1

ՀՀ մշտական բնակչության թվաքանակի փոփոխությունը 2006-2016թթ.²

	Բնակչության թվաքանակը տարեսկզբին, հազ. մարդ	Միգրացիայի մնացորդը	Ծնելիության ընդհանուր գործակիցը (1000 բնակչի հաշվով)	Մահացության ընդհանուր գործակիցը (1000 բնակչի հաշվով)
2006թ.	3136.8	-29.8	12.0	8.7
2007թ.	3117.4	-33.4	12.9	8.6
2008թ.	3097.3	-34.3	13.3	8.9
2009թ.	3076.8	-38.6	14.5	9.0
2010թ.	3055.2	-37.3	14.7	9.2
2011թ.	3034.5	-28.5	14.3	9.2
2012թ.	3021.4	-9.4	14.0	9.1
2013թ.	3026.9	-24.4	13.8	9.0
2014թ.	3017.1	-21.8	14.3	9.2
2015թ.	3010.6	-25.9	13.9	9.3
2016թ.	2998.6	-24.6	13.6	9.4

¹ Հայաստանի ժողովրդագրական ժողովածու, 2015, էջ 98:

² Նույն տեղում, էջ 40:

Աղյուսակում ներկայացված տվյալները ցույց են տալիս, որ վերջին երկու տարիներին բնակչության թվաքանակը նվազել է 12.0 հազ.-ով, եթե 2015թ. հունվարի 1-ի դրությամբ ՀՀ մշտական բնակչության թվաքանակի ցուցանիշը կազմել է 3010.6 հազ. մարդ և 2014թ. տարեկգրի համեմատ նվազել է 6.5 հազ.-ով, ապա 2016թ. այդ ցուցանիշը կազմել է 2998.6 հազ. մարդ և 2015թ. տարեկգրի համեմատ նվազել է 12.0 հազ մարդ, ինչը մոտ երկու անգամ ավելի է քան նախորդ տարի: **Մահացության** ընդհանուր գործակիցը վերջին 10 տարիների ընթացքում **աճել է շուրջ 5.9%-ով**: 2015թ. հունվար-դեկտեմբերին արձանագրվել է մահացության 27 835 դեպք: 2014թ. համեմատ մահվան դեպքերն աճել են 0.4%-ով, իսկ մահացության ընդհանուր գործակիցը 1000 բնակչի հաշվով կազմել է 9.3: 2016թ. հունվար-դեկտեմբերին արձանագրվել է մահացության 28 129 դեպք: 2015թ. համեմատ, մահվան դեպքերն աճել են՝ 0.9%-ով, իսկ մահացության ընդհանուր գործակիցը՝ 0.1 պրոմիլային կետով: 2016թ. հունվար-դեկտեմբերին բնակչության կենսունակության գործակիցը (ծնվածների և մահացության դեպքերի հարաբերակցությունը), կազմել է 144.5%: Բնակչության բնական հավելաճի (ծնունդների և մահերի տարբերությունը) բացարձակ մեծությունը 2016թ. հունվար- դեկտեմբերին կազմել է 12 509 մարդ՝ նախորդ տարվա համեմատ նվազելով 9.9%-ով, իսկ բնական հավելաճի ընդհանուր գործակիցը կազմել է 4.2‰, 2015թ.՝ 4.6‰-ի համեմատ¹:

Ներկայումս նկատվում է, որ ընդհանուր բնակչության մեջ մինչև 15 տարեկան բնակչության տեսակարար կշռի կորը նվազում է, որը պայմանավորված ծնելիության գործակցի նվազմամբ է (այժմ այն կազմում է 13.6 պրոմիլ, մինչդեռ մի քանի տարի առաջ կազմում էր 14.7), իսկ ընդհանուր բնակչության մեջ 65 և անց բնակչության տեսակարար կշիռն ավելանում է, ինչը նշանակում է, որ կորերը մոտենում են միմյանց: Նման մոտեցումը ժողովրդագրության մեջ հայտնի է որպես խողովակի էֆեկտ և վկայում է ծերացող բնակչության մասին: Ըստ կանխատեսումների, Հայաստանի բնակչությունը 2035 թ.-ին կկազմի 2.9 միլիոն²:

Այսպիսով՝ ժողովրդագրական իրավիճակի առողջացման համար անհրաժեշտ է մշակել ռազմավարություն, որը կենթադրի ծնելիության խթանման միջոցառումներ, օրինակ՝ վարձու աշխատող նորաստեղծ երիտասարդ ընտանիքներին խրախուսող որոշակի գումարի տրամադրումը, մահացության թվի նվազեցում՝ առողջապահության ոլորտին տրամադրվող ֆինանսավորման ավելացման, բնակչության անապահով խավի համար կրթության անվճար կազմակերպելու գործընթացը, ինչպես նաև միգրացիան կանխելու՝ աշխատատեղեր ստեղծելու մեխանիզմների տեսքով: Պետության առաջնային խնդիրներից պետք է դառնա նաև ընտանեկան կազմի համալրումը, ինչը իր դրական հետևանքները կթողնի պարզ վերաբրտադրություն ապահովելու համար:

¹ http://www.armstat.am/file/article/sv_12_16a_520.pdf

² <http://www.unfpa.am/demographic-situation>

ՀՀ ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ՇՈՂԵՐ ՊԵՏՐՈՎՆԱ ՊՈԳՈՍՅԱՆ, *տ.գ.թ.*

ՀՀ ԳԱԱ Մ.Բոթանյանի անվան

տնտեսագիտության ինստիտուտի գիտաշխատող

Համառոտագիր

Աշխարհում տեղի ունեցող փոփոխություններն իրենց ազդեցությունն են թողնում հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտների, այդ թվում ժողովրդագրության վրա: Հոդվածում ներկայացվել են ՀՀ բնակչության թվաքանակի փոփոխությունները, ինչպես նաև տրվել է ներկայիս ժողովրդագրական վիճակը բնութագրող ցուցանիշների վերլուծություն: Վերլուծվել են ծերացող բնակչության, դեռևս չծնված երեխաների սեռային համամասնության և վերարտադրության գործընթացի մտահոգիչ վիճակը: Այսօր ժողովրդագրության հիմնախնդիրներից մեկը ժողովրդագրական ճգնաժամի հաղթահարումն է, իսկ պարզ վերարտադրության ապահովման գործընթացը պետք է լինի ներկայիս ժողովրդագրական ռազմավարության հիմքը:

Բանալի բառեր. *բնակչություն, ժողովրդագրական վիճակ, ծնելիություն, մահացություն, միգրացիա, բնական հավելած, վերարտադրություն, ցուցանիշ:*

ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РА

ШОГЕР ПЕТРОВНА ПОГОСЯН, *к.э.н.*

научный сотрудник Института экономики им.М.Котаняна НАН РА

Аннотация

Происходящие во всем мире изменения оказывают влияние на все сферы общественной жизни, в том числе и на демографическую. В статье представлена динамика изменения численности населения РА, а также дан анализ показателей, характеризующих современную демографическую ситуацию. Проанализирована тревожная ситуация, сложившаяся с процессом старения населения, с соотношением полов еще не родившихся детей и процессом воспроизводства. Сегодня одной из демографических проблем является проблема преодоления демографического кризиса, а в основе стратегии демографического развития должен лежать процесс обеспечения простого воспроизводства.

Ключевые слова: *население, демографическая ситуация, рождаемость, смертность, миграция, естественный прирост, воспроизводство, показатель.*

DEMOGRAPHIC CHALLENGES IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

SHOGER PYOTR POGHOSYAN, *Ph.D. in Economics*

Research Associate, M. Kotanyan Institute of Economics

National Academy of Sciences, Republic of Armenia

Abstract

The changes that are currently happening in the world affect all aspects of the public life, including the demographics. The article presents the population change dynamics in the Republic of Armenia, as and provides the analysis of indicators that characterize the current state of the demographic situation. The article analyzes the alarming situation with respect to aging population, the ratio of unborn girls to unborn boys, and the reproductive process. Currently, one of the demographic issues is overcoming the demographic crisis and the strategy of demographic development must be a process of simple reproduction.

Keywords: *Population, demographic situation, birth rate, death rate, migration, natural increase, reproduction, indicator*